

WALORY PRZYRODNICZE, KULTUROWE I EDUKACYJNE BABIEJ GÓRY W DZIAŁALNOŚCI BABIOGÓRSKIEGO PARKU NARODOWEGO

Babia Góra stanowi obiekt cenny nie tylko pod względem przyrodniczym, ale i kulturowym. To właśnie w celu ochrony tych walorów powołano do życia Babiogórski Park Narodowy.

I. HISTORIA

Babiogórski Park Narodowy utworzono 1 stycznia 1955 roku na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z 30 października 1954 roku. Wcześniej wielu zasłużonych dla Babiej Góry przyrodników czyniło wielkie starania, by objąć ochroną Królową Beskidów.

Jako pierwsi Babią Górę badali Stanisław Staszic i Hugo Zapałowicz. Stanisław Staszic był odkrywcą wzorcowego wręcz układu pięter roślinnych i klimatycznych na Babiej Górze. Ustalił również wysokość Diablaka na 1624 m n.p.m. Badania swe opisał w 1815 roku w pracy *O ziemiorództwie Karpatów i innych gór i równin Polski*.

Drugim z badaczy babiogórskiej przyrody był dr Hugo Zapałowicz, który w swej książce z roku 1880 *Roślinność Babiej Góry pod względem botaniczno-geograficznym* dokonał pierwszej inwentaryzacji zasobów przyrodniczych tego terenu. Dzieło to do dnia dzisiejszego stanowi bogate źródło wiedzy dla naukowców, badających naturalne procesy zachodzące w babiogórskiej przyrodzie. Z jego inicjatywy wybudowano najstarsze w polskich Beskidach schronisko na Markowych Szczawinach.

Pierwszy głos w sprawie konieczności ochrony przyrody Babiej Góry należał jednak do prof. Mariana Raciborskiego, który na łamach „Kosmo-

su” pisał o potrzebie zachowania Puszczy Czatożańskiej dla potomnych w jej pierwotnym charakterze.

Najbardziej przełomowy dla ochrony przyrody Babiej Góry był rok 1928. W tym czasie Władysław Midowicz w artykule *Przyszły Park Narodowy na Babiej Górze* opublikowanym w roczniku „Ochrona przyrody” przedstawia projekt rezerwatu z zaleceniami ochrony fauny i flory, sposobami gospodarowania i udostępniania terenu oraz mapą projektowanych granic parku. Jednocześnie prof. Walery Goetel realizował projekt utworzenia przygranicznych parków narodowych w Tatrach, Pieninach i na Babiej Górze. W 1930 roku Stanisław Sokołowski, współzałożyciel Państwowej Rady Ochrony Przyrody, opracował projekt rezerwatu Polskiej Akademii Umiejętności na Babiej Górze, a Władysław Szafer, przewodniczący PROP, położył ogromne zasługi w utworzeniu w 1933 roku rezerwatu na północnych stokach Babiej Góry o powierzchni 642 ha. Wraz z lasami na stokach południowych, objętych od 1928 roku gospodarką typu rezerwatowego, obszar Babiej Góry objęty ochroną obejmował 1046 ha.

Starania te zostały uwieńczone utworzeniem dnia 1 stycznia 1955 roku Babiogórskiego Parku Narodowego o powierzchni 1704 ha, który następnie powiększono do 1734 ha i w takich granicach funkcjonował on do września 1997 roku. W 1997 roku powiększono BPN do rozmiarów 3391,55 ha. Dodatkowo przyrodę Babiogórskiego Parku Narodowego chroni otulina o powierzchni 8437 ha.

II. WALORY PRZYRODNICZE

Piętrowy układ roślinności. Niewątpliwie jednym z największych walorów Babiej Góry jest wzorcowy układ pięter roślinnych i klimatycznych. Pozwala on zapoznać się z wszystkimi piętrami roślinnymi wysokiego masywu górskiego, zarówno ze strony północnej jak i południowej. Dzięki tym walorom w 1977 r. UNESCO zaliczyło Babiogórski Park Narodowy do sieci Międzynarodowych Rezerwatów Biosfery – MaB.

Regiel dolny (700–1150 m n.p.m.) obejmuje drzewostany bukowo-jodłowe i sztucznie nasadzone świerczyny. Najcenniejsze w tym reglu są fragmenty pierwotnej puszczy karpackiej, zwane Puszczą Czatożańską.

W reglu górnym (1150–1390 m n.p.m.) królują drzewostany pierwotnego karpackiego boru świerkowego z borówką czarną, storczykiem – listerą sercowatą, podbiałkiem alpejskim, paprociami i mchami.

Piętro kosodrzewiny (1390–1650 m n.p.m.) zasiedla kosodrzewina.

Wszędzie tam, gdzie kiedyś na tej wysokości prowadzony był wypas, pozostały po nim zespoły ziołorośli, traworośli, borówczysk i muraw naskalnych.

Piętro alpejskie (1650–1725 m n.p.m.) zwane również halnym, opanowały murawy wysokogórskie i miejscami roślinność wyleżysk śnieżnych.

Wędrując ścieżką przyrodniczą „Z Zawoi przez Diablak do Lipnicy” można zapoznać się nie tylko z babiogórską przyrodą, wszystkimi piętrami roślinnymi i klimatycznymi, ale również zobaczyć dwie odrębne kultury: górali babiogórskich i Orawian.

Pierwotna Puszcza Karpacka. Knieja Czatożańska to drugi, trudny do przecenienia walor, jakim może się poszczycić Babiogórski Park Narodowy.

To fragment pierwotnej puszczy karpackiej o powierzchni około 80 hektarów. Są to lasy o charakterze pierwotnym, to znaczy lasy prawie w ogóle nie zmienione przez człowieka. Jedyny wpływ, jaki człowiek na nie wywarł, to docierające tu w śladowych ilościach zanieczyszczenia atmosferyczne. Ten zwarty kompleks leśny jest jednym z największych bogactw Babiogórskiego Parku Narodowego. To tu dzięki niedostępności terenu i trwającej od dziesięcioleci ochronie ścisłej możemy obserwować naturalne procesy zachodzące w przyrodzie. Jest to raj dla naukowców, tym bardziej, że właśnie od kilkudziesięciu lat procesy te były systematycznie badane i dokumentowane.

Fauna i flora. Bardzo zróżnicowane ekosystemy Babiej Góry są schronieniem dla wielu zwierząt. Z większych ssaków warto wymienić: rysie, jelenie, sarny, borsuki, kuny, tchórze, łasice, gronostaje i wydry. W babiogórskich lasach częstymi gośćmi są niedźwiedzie brunatne i wilki. Obszar Babiogórskiego Parku Narodowego zamieszkują 32 gatunki mniejszych ssaków, z czego 22 są gatunkami prawnie chronionymi. Warto wymienić: ryjówkę malutką, aksamitną i górską, zębiełka karliczka, rzęsorka rzeczka, wiewiórkę, żołądnicę, darniówkę tatrzańską, orzesznicę. Na Babiej Górze zaobserwowano 119 gatunków ptaków, w tym 100 gatunków gniazdujących. Najciekawsze to kuraki: głuszec i cietrzew. Nie sposób jednak pominąć: myszołowa, jastrzębia, krogulca, kruka, puszczyka uralskiego, włośchatkę, uszatkę oraz pięć gatunków dzięciołów: biało-grzbietowego, dużego, trójpalczastego, czarnego i zielonego. Spośród mniejszych gatunków warto zwrócić uwagę na: orzechówkę, pluszcza, krzyżodzioba świerkowego, świergotka łąkowego, zimorodka, drozda obrożnego, pliszkę górską, derkacza oraz płochacza halnego i siwarnika. Gady na Babiej Górze reprezentują: żmija, zaskroniec, gniewosz, padalec, jaszczurka żyworodna i jaszczurka zwinka. Płazów jest 7 gatunków: żaba

trawna, ropucha szara, kumak górski, salamandra plamista oraz traszka górská, zwyczajna i karpacka. W babiogórskich potokach żyją: pstrąg potokowy i głowacz przegopłety. Na Babiej Górze żyje około 3,5 tysiąca gatunków bezkręgowców. Do tej pory najlepiej poznano chrząszcze, których jest blisko 1,5 tysiąca gatunków i mięczaki – 92 gatunki.

Również bogactwo i naturalny stan szaty roślinnej stanowi wielki walor Babiej Góry. Rośnie tutaj prawie 500 gatunków roślin naczyniowych, około 200 gatunków mchów, 250 gatunków porostów, 100 wątrobowców. Imponująca jest też ilość rosnących tu grzybów, których ilość naukowcy określają na ponad 800 gatunków. Warto tu wymienić dwa babiogórskie endemity, które w Polsce występują tylko na Babiej Górze, mianowicie: okrzyń jeleni (symbol Babiogórskiego Parku Narodowego) i rogownicę alpejską.

III. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Ustawa o ochronie przyrody mówi: Park Narodowy jest to obszar chroniony o powierzchni nie mniejszej niż 1000 ha, wyróżniający się szczególnymi wartościami naukowymi, społecznymi, kulturowymi i wychowawczymi, w którym ochronie podlega całość przyrody oraz swoiste cechy krajobrazu. Zgodnie z tym ochrona przyrody idzie w parze z ochroną dóbr kultury i działalnością edukacyjną Parku. Do jego zadań należy również ochrona przyrody z uwzględnieniem wartości etnicznych i kulturowych regionu, prowadzenie działalności dydaktycznej, prowadzenie spraw związanych z ochroną zabytków oraz miejsc pamięci narodowej. W rocznym obrębie ochrony parku, składającym się z planów rzeczowo-finansowych, wyróżnione są odrębne plany ochrony wartości kulturowych i historycznych.

Babiogórski Park Narodowy łączy dwie krainy etnograficzne zamieszkałe przez Górali babiogórskich (strona północna) i Orawiaków (strona południowa). Park w swej działalności edukacyjnej stara się zawsze nawiązywać do tradycji tych regionów. Działalność ta jest bardzo różnorodna (wystawy, warsztaty dla nauczycieli, konkursy dla dzieci i młodzieży, publicystyka itp.). Warto tutaj przedstawić tematykę wystaw czasowych, które organizowane są co roku w okresie wakacyjnym przy współpracy z Orawskim Parkiem Etnograficznym (wystawy w Zubrzycy Górnej) i Urzędem Gminy w Zawoi (w Zawoi) oraz z muzeami (Muzeum Etnograficznym w Krakowie, Muzeum Etnograficznym w Żywcu, Izbą Regionalną w Suchej Beskidzkiej, Zasadniczą Szkołą Zawodową – Hafciar-

stwo w Makowie Podhalańskim, Spółdzielnią RLiArt „Makowianka” i in.). W 1998 r. tematem wystawy była „Sztuka sakralna wokół Babiej Góry” (Zawoja Centrum), w 1999 r. „Stroje górali babiogórskich i ich sąsiadów” (Zawoja Centrum), w 2000 r. „Echa pasterskich dzwonek” (Zubrzyca Górna – Orawski Park Etnograficzny), w 2001 r. „W cieniu drzew” (Zubrzyca Górna), której tematem jest tradycyjna technika eksploatacji lasów w rejonie Babiej Góry.

Ośrodek Edukacyjny BPN posiada izbę regionalną. W Ośrodku tym organizowane są też miniwystawy (okazjonalne) o tematyce nawiązującej do kultury tego regionu: „Kapliczki babiogórskie”; „Stroje babiogórskie w rycinach”; „Boże Narodzenie na kartkach świątecznych”: „Wielkanoc na kartkach świątecznych”; „Tradycje majówek pod Babią Górą”.

Babiogórski Park Narodowy organizuje każdego roku warsztaty dla nauczycieli. W ubiegłym roku tematem tych warsztatów było „Wychowanie dla tradycji”. Na warsztatach omawiano: „Dzieje ziem babiogórskich”, „Środowisko przyrodnicze rejonu Babiej Góry”, „Osadnictwo i dawne formy gospodarki”, „Architekturę wsi babiogórskich dawniej i dziś”, „Współczesne formy gospodarki, ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki leśnej”, „Rok obrzędowy u północnych podnóży Babiej Góry”, „Zbójnictwo”, „Metodykę projektowania i prowadzenia ścieżek regionalnych”.

Organizuje się również konkursy dla dzieci i młodzieży, między innymi: „Konkurs kartek świątecznych”, „Konkurs rysunkowy”, „Kolędniczy pod Babią Górą” itd. Konkursy towarzyszą działalności Parku także podczas imprez typu: „Święto Pasterskie”, „Babiogórska Jesień”, „Dzień dziecka”, „Święto ziemi” itp.

Park współorganizuje również różnego rodzaju imprezy edukacyjne w formie rajdów i zjazdów. Na stałe zapisany jest w kalendarzu imprez „Zjazd Żywczaków” (w tym roku była to już XXXIX edycja) oraz „Zjazd młodzieży – Szlakiem Kardynała Wojtyły”.

IV. DZIAŁALNOŚĆ EDUKACYJNA

Jest bardzo różnorodna zarówno pod względem sposobu przekazywania jak i tematyki. Park posiada Ośrodek Edukacyjny, składający się z dwóch integralnych części: Ogrodu Roślin Babiogórskich i Wystawy Stałej. Ośrodek znajduje się przy Dyrekcji BPN w Zawoi-Barańcowej. Oprócz zwiedzania wystawy i ogrodu proponuje się również zajęcia edukacyjne, stacjonarne i terenowe. Ponadto dzięki współpracy ze szkołami

z gmin graniczących z Parkiem prowadzi się zajęcia edukacyjne w szkołach. Zajęcia te mają formę prelekcji, zabaw, konkursów.

Działalność edukacyjną urozmaicają ścieżki edukacyjne już istniejące „Z Zawoi przez Diablak do Lipnicy” oraz ścieżki, które są tworzone w chwili obecnej, o bardzo różnej tematyce: „Śladami Wawrzyńca Szkolnika”, „W ochronie częściowej Babiogórskiego Parku Narodowego”, „Doliną Rybnego Potoku”, „W reglu dolnym Babiogórskiego Parku Narodowego”, „Echa pierwotnej Puszczy Karpackiej” i „U źródeł Morza Czarnego”.

Inną stroną działalności edukacyjnej są wydawnictwa: książki, foldery, mapy, kalendarze, widokówki oraz kwartalnik dla szkół „Parkuś”. Również w prasie lokalnej ukazują się artykuły na temat BPN.

Park uczestniczy także w targach i innych imprezach (Święto Pasterskie, Jesień Babiogórska, Dzień Orawski, Leonardo). Prowadzi się też szkolenia przewodników PTTK, PTT, PSPG.

V. TURYSTYKA

Na terenie Babiogórskiego Parku Narodowego jest 47 km szlaków turystycznych pieszych, 6 km szlaków narciarskich i 2 km szlaku rowerowego. Szlaki te pozwalają zwiedzić Babią Górę wzdłuż i wszerz. Rocznie BPN odwiedza około 70 000 turystów.

Prawie każdy miłośnik górskich wędrówek, który dotrze na Babią Górę chociaż raz, zapamięta jej niepowtarzalne piękno i ulegnie pokusie powrotu w te strony. Zmienna aura dostarcza zwiedzającym „Matkę Niepogód” co rusz to nowych wrażeń nie tylko w różnych porach roku, ale również w innych porach dnia. Najpiękniej Babia Góra wygląda w słońcu, jednak spacer przez las w gęstej mgle też ma swój urok. Dlatego zwiedzając „Królową Beskidów” nawet wielokrotnie, za każdym razem możemy powracać do domu bogatsi o nowe, piękne wrażenia.